

Вујадин ВУЈАДИНОВИЋ

археолог, кустос
Народни музеј Београд
Археолошки музеј Ђердапа,
Кладово
vujadinovicvujadin@gmail.com

Александра ГОЈГИЋ

археолог, кустос
Народни музеј Чачак
agojgic@gmail.com

Љубинка ПАВЛОВИЋ

археолог, Чачак
shklompa@gmail.com

**НОВО ОТКРИЋЕ КАСНОРИМСКЕ
АРХИТЕКТУРЕ У ЦЕНТРУ ЧАЧКА –
ЛОКАЛИТЕТ „РИМСКИ ТРГ“**

АПСТРАКТ: Током археолошког надзора земљаних радова ирилично ископа за фонџану, источно од Римских терми пронађени су остаци касноантичке архитектуре. Констатовано је постојање веће објекта правца северозапад–југоисток израђеног од камена и малтера од кога је откривена квадризна проспорија са подлоом пода, као и темељи зигова неколико мањих грађевина од облука без ујошребе везива по правцу североисток–југозапад. Две ошадне јаме дајују ове струкуре у средину и друју оловину IV века. Сасвим фрагментарно, укључујући остаци касноантичке архитектуре откривени су и трагови насеобинског слоја средњовековног периода.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: касна антика, центар Чачка, архитектура, новац, средњи век, терме

Од фебруара до почетка априла 2018. године на локацији будућег Римског трга (платоа између Дома Културе, хотела „Београд“ и зграде „Фрушке Горе“) вршен је археолошки надзор током припремних радова за изградњу и уређење овог простора.¹ Римски трг се налази неких 40 метара источно од касноантичког купатила познатог као „Римске терме“ истраженог 70-их година XX века.²

[1] Радове је финансирао Град Чачак, извођач је ЈП Градац, а подизвођач ДОО Татовић из Чачка. Према решењу бр. 147/2 Завода за заштиту споменика културе Краљево од б. 2. 2018. археолошки надзор обавио је Народни музеј Чачак.

[2] Претходни извештај о овим радовима поднет је на научном скупу *Римске терме - 50 година након открића: дијалоги наслеђа и заједнице*, одржаном у Чачку октобра 2020. године, од стране истих аутора.

Наспрам источног фронта тзв. Лучне зграде планирано је постављање фонтане са пратећим садржајима. Њена израда и постављање инсталација довода и одвода воде, односно струје, захтевала је машински ископ до дубине око 1,50 метра. Ископ за објект нове фонтане, правца североисток–југозапад, трапезастог је облика са једним троугаоним проширењем према југозападу. Основне димензије ископа су 14x9 метара, док је према југозападу дужина троугаоног проширења 6 метара са највећом ширином око 2 метра.

Простор будућег Римског трга крајем XIX и почетком XX века заузимала је улица дуж које су се налазили стамбени објекти и радње. Ове грађевине су својим дубоким

темељима у великој мери уништили старије слојеве који су очувани једино на слободним површинама између кућа и на простору који је заузимала некадашња улица.

Одмах испод површине асфалта уочени су зидови модерне градње (Слика 1). У југозападном делу ископа откривени су темељи основног и преградних зидова већег објекта (Објекта I) зиданог од зелено-жутог ломљеног камена пешчара везаног малтером сиве боје (Слика 2). Дно темеља ових зидова је на песку.

Приликом уклањања структура темеља рецентне градње у зидној маси једног од зидова нађен је део стабла античког стуба од белог, квалитетнијег кречњака.

Са североисточне стране ове зграде налазила се кречана већих димензија укопана до нивоа дна темеља модерног објекта. Одмах испод кречане откривени су камени темељи Објекта II и два млађа укопа-јаме из времена, оквирно, од средине до краја IV века.

Остатке грађевине (Објекта II) тзв. лаке конструкције чине два паралелна зида дужине око 3,70 метара и ширине око 0,50 метара, начињена од облутка, без употребе видљивог везива (Слика 3). Ови зидови су фундирани на песку (релативна дубина око 1,40 метара). Присуство културног слоја у вези са коришћењем поменуте структуре није откривено. Простор између ових зидова ширине око 3,70 метара у неком тренутку антике нивелисан је шутом који се састоји од велике количине дробљеног малтера и ломљеног камена. Шут у коме је било и делова керамичких тубулуса садржао је само неколико животињских костију.

Млађој античкој фази припадају две отпадне јаме које секу зидове од облутка и слој нивелације шутом, а које су садржале већи број налаза грнчарије, животињских костију и фрагмената стаклених посуда. У њиховој испуни нађени су такође уломци керамичких тубулуса као и нешто опека од стубића хипокауста. У овим јамама нађено

је и неколико бронзаних новчића (Констанције Гал, Констанције II, Валенс - Сlike 4 и 5), једна бронзана алатка, као и прстенаста фибула од истог материјала.³

У југозападном делу ископа (релативна дубина 1 метар од нивоа асфалта) откривен је зид правца северозапад-југоисток, који је испраћен у дужини од око 12 метара. Овај зид је пресечен зидовима рецентног Објекта I, а очуван је једино у висини темељне зоне изграђене од облутка и кречног малтера. Заједно са просторијом квадратне основе, димензија 3,30x3,30 метара, која се пружа према североистоку од зида, чини Објекат III (Слика 6). Зидови просторије су ширине око 0,70 метара. Просторија је имала под од кога се очувала једино подлога од ломљеног камена са траговима хидростатичког малтера који је био изливен преко подлоге. Изнад нивоа зидова и остатака пода у тамнијој мркој земљи налажен је у највећој мери нововековни керамички материјал са спорадично фрагментима античке грнчарије. У остацима античког пода уочена су дна неколико јама позног средњег века са веома малим бројем налаза лепа, односно керамике из периода XIV-XV века. И на овом простору је уочена старија античка фаза коју одликују зидови од облутка без везива, а зид оваквог начина конструкције пресечен је млађом римском грађевином са подом. Откривено је 0,50 метара зида који залази у западни профил југозападног проширења ископа.

Хипотетички се може претпоставити да најстарији антички хоризонт са објектима лаке градње и нивелацијом шутом који је насут вероватно чишћењем неког објекта обезбеђеним грејањем системом топлог ваздуха припада првој половини IV века, а да времену изградње и коришћења

[3] За опредељење, односно читање новца, захвалност дугујемо колеги Мирославу Јесретићу вишем кустосу Музеја Срема из Сремске Митровице. Конзервацију налаза обавили су Слободан Богојевић и Дејан Петровић, конзерватори Народног музеја Чачак, док су теренске, као и фотографије новца рад Марка Бојовића и Слободана Максића, на чему им овом приликом свима захваљујемо.

Објекта III одговарају јаме укопане у североисточном делу локалитета, датоване у другу половину IV века.

Приликом праћења траса ровова за канализационе одводе према југозападу и југоистоку од ископа за фонтану констатоване су трасе темеља још једног зида од облутка у сувозиду и угао два римска зида од облутка и кречног малтера који се потенцијално могу везати за хоризонт IV века на „Римском тргу“, али без комплетнијих ископавања, али ово за сада остаје у домену претпоставке.

Након обављених истраживачких радова локалитет је у координацији са ЗЗСК Краљево предат инвеститору уз обавезу ненарушавања интегритета античке архитектуре, тако да су инсталације воде и канализације спроведене испод темеља зидова. Античка архитектура је покривена песком, а након тога ризлом. Будући да ниједан од елементарних римске архитектуре није очуван у нивоу надземног дела одлучено је да након изградње фонтане трасе темеља зидова касноантичког објекта буду презентоване помоћу трака од црвеног мермера.

Стратиграфска слика на „Римском тргу“ указује на постојање два касноримска хоризонта, али без могућности за одређеније датовање. Очигледно је да су у млађој фази објекти једноставне конструкције (Објекат II) из старијег хоризонта негирани насипањем слоја шута, односно зидањем веће грађевине (Објекат III) преко зидова ових структура. Намена ових једноставних објеката за сада остаје непозната. Јасно је ипак да у неком тренутку IV века долази до пренамене овог простора. Тако се уместо скромних грађевина мањих димензија са темељима од облутка и вероватно дрвеном надградњом подиже нови објекат са више просторија, чија дужина није мања од 12 метара. Такође се поставља питање одакле потиче слој шута који садржи грађевинске елементе хипокаустног система грејања. Постојање две касноантичке фазе раздвојене рушењем, односно обновом система грејања, констатовано је

током истраживања оближњих терми.⁴ Млађа фаза коришћења терми коинцидира са временом током ког су запуњене отпадне јаме на „Римском тргу“, што се према налазима новца датује у средину и трећу четвртину IV века.⁵ Овај период представља и најинтензивнији хоризонт живота касноантичког насеља на простору центра данашњег Чачка, када егзистира и већина других локалитета на овом подручју.⁶

Најновији резултати истраживања у урбаном језгру Чачка након 50 година од ископавања римских терми значајно обогаћују досадашња знања о касноантичкој прошлости насеља и намећу потребу континуираног праћења грађевинских радова у ширем центру града.

Литература:

Васић Милоје, „Касноантичка налазишта у Чачку и околини“, *Бојородица Градачка у историји српског народа*, ур. Милован Вуловић (Чачак: Народни музеј, 1993), 9-18.

Дмитровић Катарина, Вујадиновић Вујадин, „Заштитна археолошка ископавања на локалитету двориште Гимназије у Чачку – кампања 2015. године“, *Зборник радова Народне музеја, XLV* (Чачак: 2015), 7-15.

Јеремић Гордана, Гојгић Александра, *Римске шерме у Чачку* (Чачак: Народни музеј, 2012)

[4] Гордана Јеремић, Александра Гојгић, *Римске шерме у Чачку*, 91.

[5] Гордана Јеремић, Александра Гојгић, „Римске терме у Чачку“ (Чачак: Народни музеј Чачак, 2012), 98-99.

[6] Милоје Васић, „Касноантичка налазишта у Чачку и околини“, *Бојородица Градачка у историји српског народа*, ур. Милован Вуловић (Чачак: Народни музеј Чачак, 1993), 14-15; Катарина Дмитровић, Вујадин Вујадиновић, „Заштитна археолошка ископавања на локалитету двориште Гимназије у Чачку – кампања 2015. године“, *Зборник радова Народне музеја, XLV* (Чачак, 2015), 8.

NEW DISCOVERY OF LATE ROMAN ARCHITECTURE IN THE CENTRE OF ČAČAK – SITE “ROMAN SQUARE”

Since February to the beginning of April 2018, archaeological supervision was performed during the preparatory works for the construction and arrangement of the plateau between the Cultural Center and the Hotel Belgrade. This location was intended for construction of a square with a fountain and accompanying facilities. Unlike today, at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, this area was covered by houses, which, due to their deep foundations, have largely destroyed the older layers so that they have been preserved only on the free surfaces between the houses. Preliminary results of the processing of architectural and movable finds indicate the existence of two settlement horizons from the time of Late Antiquity relatively chronologically close to each other. The remains of pebble walls and the associated, modest repertoire of movable finds, which are mostly pottery sherds, represent older traces of life. Shortly afterwards, a building of about 12m long

was built in the same area, of which only one room measuring 3,30 x 3,30m, built in the foundation zone made of pebbles, but this time with the use of mortar, was fully examined. The mentioned room had a solid masonry floor, which has also been discovered in the form of a base of crushed stone covered by a screed of mortar, while the final paving of the floor has not been preserved. Among the remains of the ancient floor, several pits from the Late Middle Ages have been found. The assumption is that the floor structure of this building was damaged as early as in the Late Middle Ages, since the ceramic material discovered above it mostly dates from the 17th to 19th century. After the construction of the fountain, red marble strips were placed to represent the route of the foundations which used to belong to the walls of the Late Roman building. Additional publications are planned to be published in the future in order to complete the presentation of this site.

Vujadin VUJADINOVIC
Aleksandra GOJGIĆ
Ljubinka PAVLOVIĆ

LA NOUVELLE DÉCOUVERTE DE L'ARCHITECTURE DE L'ÉPOQUE TARDIVE ROMAINE AU CENTRE DE ČAČAK – LA LOCALITÉ DE “LA PLACE ROMAINE”

De février au début d'avril de l'année 2018, une surveillance archéologique durant les travaux de préparation pour l'édification et l'aménagement du plateau entre le Centre culturel et l'Hotel Belgrade fut exécutée. Sur cette localité fut planifiée l'édification d'une Piazzetta avec une fontaine et ses contenus concomittants. Cet espace fut, à la différence d'aujourd'hui, à la fin du 19ème siècle et au début du 20ème siècle, sous les maisons qui, avec leurs fondations profondes, détruisent en grande partie les couches plus anciennes qui furent conservées uniquement sur les superficies libres entre les maisons. Les résultats préliminaires du traitement de l'architecture et des trouvailles mobiles démontrent l'existence de deux, relativement chronologiquement proches horizons colonisés du temps de l'Antiquité tardive. Les traces plus anciennes d'existence représentent des restes de murs de galets et ceux qui leur approchent, un répertoire modeste de trouvailles mobiles qui formèrent, en grande partie, des brisements de poterie. Pas plus tard que cela ensuite, sur ce même

emplacement, une construction s'éleva de longueur constatée de 12m, de laquelle fut observée entièrement à peine une pièce de dimensions 3,30 x 3,30 m, construite dans la zone de fondation, également en galets, mais cette fois avec l'utilisation de mortier. La pièce mentionnée posséda un sol solidement bâti qui fut de même découvert en aspect de base en galets concassés, au-dessus de laquelle fut déversée une chemise de cimentage, le sous-dallage final du sol ne fut pas conservé. Parmi les restes du sol antique, on constata aussi plusieurs fosses du bas Moyen-Âge. On supposa que la structure du sol de cette construction fut endommagée déjà au bas Moyen-Âge, puisqu'au-dessus d'elle-même se trouvait en majorité du matériel du 17-19ème siècle. Après l'édification de la fontaine, les traces de la fondation des murs de la construction romaine de l'Antiquité tardive furent présentées grâce à des bandes en marbre rouge. Des contenus supplémentaires au point de vue d'une présentation plus complète de cette localité sont planifiés dans une période à venir.

Vujadin VUJADINOVIC
Aleksandra GOJGIĆ
Ljubinka PAVLOVIĆ

Сл. 1. Југоисточни зид Објекта I од ломљеног камена у делу трајекта где сече касноантички зид од облукџа

Сл. 2. Један од трајекта зидова Објекта I

Сл. 3. Објекта II

Сл. 4. Налази новца из касноантичких укоја означени шѐренским бројевима налаза (Аверс)

Сл. 5. Налази новца из касноантичких укоја означени шѐренским бројевима налаза (Реверс)

Сл. 6. Објекат III